

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עברית בינונית

ד"ר ח"ב רוזן הוא בלשן בעל משקל בשדה השפות
ההודו-אירופיות; אך מקומו בציבוריות הישראלית נודע לו
כסניגור הלשון העברית המדוברת. הסניגוריה שלו לובשת
את הצורה המיוחדת של הוכחה. כי במקום שלשון מדוברת זו
סוטה מן העברית ה"נכונה", יש לה חוקיות משלה, או במלים
אחרות, כי היא ניתנת לניתוח בלשני לא פחות מכל צורה
אחרת של הלשון העברית. להוכחה זו הקדיש, בין השאר, שלוש
חוברות בשם תהליכי לשון, שיצאו לאור כחוברות כ"ה, ל"ב
וס"ב של לשוננו לעם. את הניתוח עצמו נתן בספרו העברית
שלנו, שהופיע בשנת תשט"ז. כבר בספר ההוא רמז רוזן לכך,
שלפי דעתו אסור למנוע מן התהליכים האלה, המציינים את
העברית המדוברת, את הכניסה ללשון הכתובה. הוא השווה את
יצירת הלשון היוונית הספרותית ה"עממית" במאה ה"ט על
בסיס לשון הדיבור — אך לאמיתו של דבר יש התחלחות
בלתי פוסקת של לשון הדיבור אל לשון הכתיבה ברוב לשונות
התרבות, אם כי בקצב, השונה מלשון ללשון.

בספרו החדש, עברית טובה¹, עושה רוזן צעד נוסף
ומשתדל להוכיח, כי כבר חלו בלשון הכתובה "הטובה" שלנו
כמה מן התהליכים האלה, ושלמעשה אין ההבדל בין העברית

1. עברית טובה, עיונים בתחביר הלשון ה"נכונה". 113 עמודים,

קרית ספר, ירושלים תשי"ח.

הנחשבת לנכונה ובין העברית הנחשבת למשובשת אלא הבדל כמותי בלבד. בפרק הראשון הוא מרחיק לכת עוד יותר וטוען, שבכלל אין הלשון המתקנת מכילה אלא מה שיש בלשון המדוברת: „לא כל דבר נכון אפשר להגיד; ומה שאי אפשר להגיד, הרי אלה הם דברים, הסותרים את שימוש לשון הדיבור הרגילה...“ (ע' 25—26). ואולם באותו פרק כולו, שרוון קורא לו בשם סמלי העברית שלהם, מתבלטת המלחמה ב„משפר-מתקן“, כלומר בבעלי מדורי תיקון הלשון למיניהם וב„מסגננים“ המקצועיים. אין כל ספק, שיש מתקני לשון ומסגננים חסרי טעם וחסרי הבנה, ואהדת רבים תלויה את רוון במלחמתו בהם, אך אין להוציא מכך את המסקנה, שכל הלוחמים לשיפור הלשון הם חסרי טעם, ועוד פחות מזה מוצדקת ההנחה — אשר בודאי אין רוון מתכוון להניחה — כאילו כל עניין העברית הנכונה הוא רק „תיקון לשון“.

קיימים אצלנו, למעשה, שלושה סוגי לשון עיקריים:
 א) העברית הספרותית, השואפת להתקרב ככל האפשר אל לשון ספרי המופת הגדולים של הדורות שעברו, או כפי שאנחנו רגילים לקרות להם, המקורות. בלשון זו יש סגנונות שונים, לפי שוני המקורות שאליהם נוטה הסופר.

ב) הלשון המדוברת, שבכל צורותיה יש סטיות ניכרות מדרכי העברית של אותם המקורות. סטיות אלה נובעות בחלקן מהשפעת שפות זרות, ובחלקן מפעולת חוקי התפתחות כלל-אנושיים. פעולת גורמים אלה שונה לפי רמת ההשכלה, המעמד החברתי ועוד, ועל כן יש גם בתוך לשון הדיבור גוונים רבים.
 ג) הלשון הכתובה היום-יומית של מכתבים, עיתונים,

ספרות לא־אמנותית, וכי. לשון זו היא בעצם הלשון הספרותית בלי הזיקה התדירה למקורות; אך מכיוון שהיא עניינית יותר ונכתבת בפחות תשומת־לב, הרי פועלות בה אותן ההשפעות כמו בלשון המדוברת, אם כי לא תמיד באותם הכיוונים. סטיותיה מן הנורמה הקבועה בולטות פחות, אך לפעמים עמוקות למדיי. ללשון זו נוכל לקרוא הלשון הבינונית².

יש נואם, המדבר בלשון הבינונית, או אף בלשון הספרותית; ויש אנשים חסרי חינוך או חובבי סלנג, הכותבים את מכתביהם בלשון המדוברת. בכלל יש הרבה צורות מעבר, אך שלושת הטיפוסים קיימים, והם הולכים ומתגבשים כל אחד לחוד. חוץ מאותו פרק ראשון, שהספק בו מרובה על הוודאי (ויש חשש, שגם המחבר לא ראה אותו כרציני לגמרי), עוסק ספרו החדש של רוזן באותה עברית בינונית.

על כן אין הספר הזה עשוי לגרום לנו אותו "הלם", שגרם ספרו הראשון, שהרי הספר ההוא עסק בצורת לשון, שבית־הספר ומתקני הלשון הרגילונו לראותה כמשובשת, וניתח דווקא את השיבושים; הספר הנוכחי מנתח שימושי לשון, שאין איש רואה בהם פגם, ורק מתוך ניתוחו של רוזן ניווכח, שלא תמיד שימושים אלה הולמים את מבנה ורוחה של העברית המקורית (תרתי משמע). הדיון מעניין ומשפיע אור בלתי צפוי

2. מובן מאליו, שאיני מתכוון בזה למשמעות המחודשת של "בינוני", המופגנת על ידי הועדה, שקבעה בשביל ניקיון חנויות הדגים בתל־אביב את הציונים: מצוין, טוב מאוד, טוב, בינוני! ("הארץ", 13.1.1958).

על כמה תופעות, ובכלל יש בו כדי להביאנו לידי ערנות לגבי הלשון.

בדבר אחד מחזק הספר הזה את מה שרצה רוזן להוכיח בספרו הקודם, ונקודה זו כה חשובה, שכדאי להתעכב עליה. על ידי ההוכחה, כי אפשר לתאר את העברית המדוברת בשיטות הבלשנות החדשה, אין מביאים ראיה, שזוהי התפתחות טבעית ובת-קיימא של לשוננו. כי בשיטות הבלשנות אפשר לתאר גם צורות לשון פאתולוגיות, למשל את לשונו של עולה חדש בגמגומי הראשונים. כדי שיוכיח הניתוח הבלשני את זכות קיומה של הלשון המתוארת, צריך להראות גם כן, שהיא צורת לשון קבועה ליחידה החברתית המשתמשת בה, כלומר שהתגבשה במידה ניכרת ויצרה מנגנון חדש וקבוע של אמצעי הבעה. להוכחת טענה זו הקדיש רוזן את העמודים 72—106 של העברית שלנו. עמודים אלה מביאים את ראיותיהם לא רק מן העברית המדוברת, אלא גם מן הלשון הבינונית. בספר שלפנינו מפתח רוזן את הוכחותיו לגיבוש העברית הבינונית, בפרט בפרק הרביעי, העוסק בסמיכות ובצורות הקרובות לה, ושהוא החשוב בכל הספר גם מבחינה כמותית וגם בחריפות הניתוח שבו. פרק זה מראה, איך ניצלה העברית הכתובה שלנו את ריבוי אופני ציון יחס הגניטיב, שהורישו לה תקופות המקורות (בית האיש, הבית של האיש, ביתו של האיש), כדי להביע הבחנות, שלשון המקורות לא הביעה אותן. רוזן מודה בעצמו, שאין זו אלא התחלה, אבל התחלה יפה היא.

בניגוד לפרק המרכזי (החמישי) של העברית שלנו, הכתוב על טהרת המינוח הסטרוקטוראלי, ועל כן קשה לקריאה,

לא יתקשה הקורא — אם הוא מוכן לחשוב — בקריאת הספר החדש. מינותו הוא המינוח של דקדוק בית-הספר, ושיטתו היא השיטה, שבה היה הולך בית הספר שלנו, לו עסק בתחביר כפי שצריך. למעשה אין עדיין תחביר סטרוקטוראלי, ועל כן אין בשטח זה של הדקדוק הבדל כה גדול בין הדקדוק המסורתי ובין הבלשנות החדשה. אך גם המחבר עצמו לא נהג לפי הכלל, שהוא מצטט בראש ספרו: „אסור לו למדקדק האמיתי, שירוך הקורא במה שכתב“, ושיותה לדיוניו צורה נאה, לפעמים אף משעשעת, המקילה על הקורא לעקוב אחרי דבריו וגם המדפיס עזר לקורא על ידי הדפסה מאירת עיניים.